

Manufactura Hispánica Lodziense

6

Rzym a Półwysep Iberyjski

Różnorodność relacji od starożytności
po współczesność

pod redakcją

Adriany Grzelak-Krzymianowskiej, Marii Judyty Woźniak

Roma y la Península Ibérica

Variedad de relaciones desde la Antigüedad
hasta la contemporaneidad

edición a cargo de

Adriana Grzelak-Krzymianowska, Maria Judyta Woźniak

Manufactura Hispánica Lodziense

6

Rzym a Półwysep Iberyjski

Różnorodność relacji od starożytności
po współczesność

Roma y la Península Ibérica

Variedad de relaciones desde la Antigüedad
hasta la contemporaneidad

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Manufactura Hispánica Lodziense

6

Rzym a Półwysep Iberyjski

Różnorodność relacji od starożytności
po współczesność

pod redakcją

Adriany Grzelak-Krzymianowskiej, Marii Judyty Woźniak

Roma y la Península Ibérica

Variedad de relaciones desde la Antigüedad
hasta la contemporaneidad

edición a cargo de

Adriana Grzelak-Krzymianowska, Maria Judyta Woźniak

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
ŁÓDZKIEGO

Łódź 2019

Adriana Grzelak-Krzymianowska, Maria Judyta Woźniak – Uniwersytet Łódzki
Wydział Filologiczny, Katedra Filologii Klasycznej, Katedra Filologii Hiszpańskiej/
Universidad de Łódź, Facultad de Filología, Departamento de Filología Clásica
Departamento de Filología Hispánica, 90-236 Łódź, ul. Pomorska 171/173

Seria/Colección “Manufactura Hispánica Lodziense”

Redaktor naczelny/Director
Wiaczesław Nowikow

Rada Redakcyjna/Comité de Redacción
*Marek Baran, Agnieszka Kłosińska-Nachin, Ewa Kobylecka-Piwońska, Agnieszka Kruszyńska Antonio
María López González, Marta Pawlikowska, Amán Rosales Rodríguez, Witold Sobczak
Anna Wendorff, Maria Judyta Woźniak*

Komitet Naukowy/Comité Científico
*Urszula Aszyk-Bangs (Varsovia), Beata Baczyńska (Wrocław), Janusz Bień (Lublin), Rafael Cano
Aguilar (Sevilla), Silvia Dapía (New York), Santiago Fortuño Llorens (Castellón de la Plana),
Francisco García Marcos (Almería), Joaquín García-Medall (Soria), Mario García-Page (Madrid),
Justino Gracia Barrón (París), Tomás Jiménez Juliá (Santiago de Compostela)
Silvia Kaul de Marlangeon (Río Cuarto), Margarita Llitas (Valladolid), Rocío Luque (Udine)
Juan de Dios Luque Durán (Granada), Lucía Luque Nadal (Córdoba), Luis Luque Toro (Venecia)
Alfonso Martín Jiménez (Valladolid), Emilio Montero Cartelle (Santiago de Compostela), Antonio
Narbona (Sevilla), Antonio Pamies Bertrán (Granada), Janusz Pawlik (Poznań), Magda Potok
(Poznań), José Luis Ramírez Luengo (Querétaro), Emilio Ridruejo (Valladolid), Guillermo Rojo
(Santiago de Compostela), Manuel Romero Oliva (Cádiz), Anna Sawicka (Cracovia), Piotr Sawicki
(Wrocław), Saúl Sosnowski (Maryland), Ewa Stala (Cracovia), Jerzy Szalek (Poznań)
Alexandre Veiga (Lugo), Edyta Waluch-de la Torre (Varsovia), Joanna Wilk-Racięska (Katowice)
Andrzej Zieliński (Cracovia), Bożena Żaboklicka (Barcelona)*

Recenzenci/Reseñas
Agnieszka Dziuba, Iwona Modrzewska-Pianetti, Janusz Pawlik

© Copyright by Authors, Łódź 2019
© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego/
Publicado por la Editorial de la Universidad de Łódź
Wydanie I./Edición I. W.08742.18.0.K

ISBN 978-83-8142-506-3
e-ISBN 978-83-8142-507-0

SPIS TREŚCI / ÍNDICE

Adriana Grzelak-Krzymianowska, Maria Judyta Woźniak Wstęp / Introducción	7
--	---

PARS LINGUISTICA

Wiaczesław Nowikow ¿Es el español “área lingüística arcaica”?	13
---	----

Tomás Jiménez Juliá El carácter sintético de la lengua latina y su legado cultural	25
--	----

Andrzej Zieliński Sobre el origen de las fórmulas honoríficas con el sufijo <i>-ísimo</i>	57
---	----

Witold Sobczak Sobre las causas de la sustitución de <i>cantare habeo</i> por <i>cantaré</i>	73
--	----

PARS LITTERARIA

Zbigniew Danek Pliniusz Starszy o zasobach naturalnych Hiszpanii i ich wykorzystaniu	85
--	----

Gregor Pobežin Martyrology, a (Pseudo-)historical Source: the case of Prudentius' <i>Hymn in Honour of the St. Quirinus</i>	101
---	-----

Robert K. Zawadzki	
Wątki iberyjskie w astronomicznym traktacie Jana z Głogowa (1445–1507)	117
Pablo de la Fuente de Pablo	
“Mil siglos durará nuestra memoria”. El sustrato historiográfico de <i>La Numancia</i> de Miguel de Cervantes	135
Jorge Tomás García	
Tomás Tamayo de Vargas y Augusta Emerita: corografía, hagiografía y la recuperación del pasado romano	167
Anna Działak-Szubińska	
Dlaczego Wenus sprzyjała Portugalczykom? O roli rzymskiego antyku w traktacie <i>Kwiaty Hiszpanii, wspaniałości Portugalii</i> (1631) Antónia de Sousa de Macedo	181
 PARS HISTORICA ET ARCHAEOLOGICA	
Krzysztof Belicki	
Rola Ibizy w kontaktach handlowych w zachodniej części basenu Morza Śródziemnego w VII–III wieku p.n.e.	197
Tomasz Ładoń	
Hiszpania jako miejsce schronienia opozycji w okresie pierwszej wojny domowej i dyktatury Lucjusza Korneliusza Sulli (88–79 p.n.e.)	213
Aleksandra Chołuj	
Szkło w rzymskiej Hiszpanii – zarys problematyki	233
Edoardo Radaelli	
Los vinos ibéricos en Roma (y Ostia) en el Medio Imperio (siglo II – principios del III d. C.). Análisis y revisiones de datos	245
Anna Zimnowodzka	
Topografia rzymskiej Tarragony w świetle źródeł pisanych i archeologicznych	265
Bruno dos Santos Silva	
Gades and the Mediterranean: a Process of Integration	285
Dawid Barbarzak	
Kobiety areny. Status społeczny gladiatorów i toreadorów	299

WSTĘP

Historia Półwyspu Iberyjskiego nie zaczęła się wraz z podbojem Rzymian, jednak ich wkroczenie na Półwysep wywarło ogromny wpływ na losy zamieszkujących tam ludów. Od czasów wojen punickich Półwysep był stopniowo podbijany, ulegała transformacjom struktura społeczna i stosunki gospodarcze, a towarzyszyły temu ważne przemiany językowe, literackie, kulturowe. Aktualność dziedzictwa starożytnego Rzymu na Półwyspie Iberyjskim do dziś intryguje badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe. Wyrazem tego niesłabnącego zainteresowania jest książka, którą oddajemy do rąk Czytelników, pierwsza tego typu interdyscyplinarna monografia na polskim rynku.

Zasadniczą część tomu stanowią rozdziały opracowane na podstawie referatów wygłoszonych podczas konferencji naukowej „Rzym a Półwysep Iberyjski. Różnorodność relacji od starożytności po współczesność” (27–28 kwietnia 2017 roku, Uniwersytet Łódzki), zorganizowana dzięki współpracy Katedry Filologii Klasycznej i Katedry Filologii Hiszpańskiej Uniwersytetu Łódzkiego. Międzynarodowa konferencja stworzyła możliwość wymiany doświadczeń naukowych badaczy z Polski i z zagranicy, którzy na podobny przedmiot badań patrzą z różnych metodologicznie perspektyw. Tom odzwierciedla tę inspirującą różnorodność: poszczególne rozdziały zostały poświęcone zagadnieniom językoznawczym, literaturoznawczym oraz historycznym i archeologicznym.

Książkę otwiera część poświęcona kwestiom językowym, skupionym wokół pytania o archaiczność języka hiszpańskiego oraz wokół dziedzictwa łaciny w tym języku, podlegającego przemianom na przestrzeni wieków. Druga część, dotycząca literatury, podejmuje między innymi takie zagadnienia, jak obraz Półwyspu w piśmiennictwie rzymskim, inspiracje źródłami starożytnymi w literaturze hiszpańskiej i portugalskiej czy polski traktat łacińskojęzyczny odnoszący się do Półwyspu Iberyjskiego. Rozdziały składające się na trzecią część, związane z historią i archeologią, mówią o poszukiwaniu schronienia na Półwyspie przez uciekinierów z Rzymu oraz o kulturowych analogiach między starożytnymi i hiszpańskimi walkami na arenie. Znalazło się tu także miejsce dla tematów, które dotyczą śladów kultury materialnej, pozostałych po starożytnej wymianie handlowej, żegludze i podróżach. Poza architekturą, wiele znalezisk mówi o codziennych zwyczajach na Półwyspie, związanych z użyciem szkła czy eksportem wina.

Charakter badanej problematyki zdecydował o wielojęzyczności tomu: większość rozdziałów napisano w języku polskim lub hiszpańskim, dwa w języku angielskim.

Mamy nadzieję, że tom trafi do zainteresowanych tą tematyką badaczy, a także do wszystkich innych osób zaintrygowanych różnorodnymi relacjami Rzymu i Półwyspu Iberyjskiego.

Adriana Grzelak-Krzymianowska
Maria Judyta Woźniak

INTRODUCCIÓN

Aunque la historia de la Península Ibérica había empezado antes de la conquista, la llegada de los romanos influyó enormemente en la vida de los indígenas. A partir de las Guerras Púnicas, la Península empezó a ser conquistada y con ello se transformó su organización social y económica, lo que iba acompañado de importantes cambios lingüísticos, literarios, culturales. La actualidad de la tradición de la Roma Antigua atrae, hasta hoy en día, a los investigadores de varias disciplinas. El libro que dejamos en manos a los lectores, la primera monografía interdisciplinar de este tipo en el mercado polaco, demuestra este interés.

La base de los capítulos que forman el libro se ha elaborado a partir de las ponencias pronunciadas durante el congreso “Roma y la Península Ibérica. Variedad de relaciones desde la Antigüedad hasta la contemporaneidad” (27–28 de abril de 2017, Łódź), que fue resultado de la colaboración del Departamento de Filología Clásica y del Departamento de Filología Española de la Universidad de Lodz. Este congreso internacional fue una oportunidad para intercambiar experiencias entre los investigadores polacos y extranjeros, los cuales, teniendo un objeto de investigación parecido, lo examinan desde perspectivas metodológicamente diversas. El tomo refleja esta diversidad inspiradora: los capítulos se dedican a las cuestiones lingüísticas, literarias, históricas y arqueológicas.

El libro se abre con la parte dedicada a la lengua, concretamente a la pregunta sobre el carácter arcaico del español, así como

a la herencia del latín en esta lengua, sujeta a modificaciones a lo largo de los siglos. Los capítulos de la segunda parte hablan de la literatura: por ejemplo, de la imagen de la Península en los escritos romanos, de las fuentes antiguas como la inspiración para las literaturas española y portuguesa o de un tratado polaco en latín donde se encuentran referencias ibéricas. La tercera parte se relaciona con la historia y la arqueología, tratando de la búsqueda de asilo en la Península Ibérica de los habitantes de Roma o de las analogías culturales entre las antiguas luchas de gladiadores y las corridas de toros españolas. También aquí se encuentran los temas referidos a las huellas materiales de la antigua cultura: las que dan testimonio del intercambio comercial, de la navegación y de los viajes. Aparte de la arquitectura, muchos hallazgos arqueológicos demuestran cómo podían ser las costumbres cotidianas relacionadas con el uso del vidrio o la exportación del vino.

El carácter de los estudios presentados ha decidido el bilingüismo, en su mayor parte, del tomo: la mayoría de los capítulos están en polaco o en español, dos en inglés.

Esperamos que el tomo llegue a los investigadores interesados en el tema, así como a todos los demás atraídos por la variedad de relaciones entre Roma y la Península Ibérica.

Adriana Grzelak-Krzymianowska
Maria Judyta Woźniak

PARS LINGUISTICA

¿ES EL ESPAÑOL “ÁREA LINGÜÍSTICA ARCAICA”?

Wiaczesław Nowikow*

Abstract. In the case of Romance languages, there are three factors which determine the degree of linguistic archaism or innovation: 1) the geographical position (Bartoli); 2) contact with other languages (Jordan) and 3) the time of Romanization (Cano Aguilar, Penny). The aim of this paper is the determination of the degree of archaism and innovation of the Spanish language in comparison with other Romance languages. At the end of this article, there is an analysis of the phonological, grammatical and lexical changes and features of the Spanish language.

Keywords: Spanish, Latin, changes, archaism, innovation.

Palabras clave: español, latín, cambios, arcaísmo, innovación.

1. Los factores que influyen en el arcaísmo y en la innovación lingüísticos

A principios del siglo XX el gran romanista italiano Matteo Bartoli (1925) al interpretar las diferencias entre las lenguas románicas, postulaba la necesidad de aplicar un enfoque geolingüístico que, en su opinión, era una herramienta eficaz para explicar las particularidades léxicas y gramaticales de los romances. Así, Bartoli señalaba que lenguas periféricas tales como, por ejemplo, el

---

* Universidad de Łódź, Facultad de Filología, Departamento de Filología Española, c/ Pomorska 171/173, 90-236 Łódź, Polonia.

español y el rumano, ocupan una posición singular y semejante dentro de las lenguas románicas al coincidir en su estatus de romances arcaicos. Esta coincidencia el gran lingüista italiano la explicaba por el alejamiento geográfico de las dos áreas del centro del Imperio Romano.

Cuarenta años más tarde otro gran romanista Iorgu Iordan (1965) señaló que el factor geográfico no era el único ni el más importante para la diferenciación de las lenguas románicas. A juicio del lingüista rumano (1965: 179), el carácter innovador de una lengua dependía, más que de su posición geográfica, de los contactos de aquella con otros idiomas, básicamente, vecinos. En otras palabras, a diferencia de Matteo Bartoli, Iorgu Iordan concedía mayor importancia al factor sociolingüístico.

De modo que mientras que el enfoque del primero era geolingüístico, el del segundo podría ser considerado más bien como sociolingüístico.

En la lingüística española la cuestión de las causas de la diferenciación de los romances fue abordada por Menéndez Pidal en su famosa obra *Orígenes del español* (1926). El padre de la lingüística histórica castellana formuló el planteamiento de las llamadas “disidencias” fonético-morfológicas, enfoque que le permitió llegar a la conclusión de que en la Península Ibérica fue el dialecto castellano el más “revolucionario” e “innovador”, romance que acabó siendo hegemónico respecto de dialectos peninsulares tales como hablas mozárabes, leonesas y aragonesas. A finales de los noventa fue Cano Aguilar (1998) quien propuso revisar el planteamiento pidaliano al señalar que la cuestión era más compleja, siendo el grado de “disidencia” del castellano respecto de los dialectos vecinos menor del postulado por Menéndez Pidal (1998: 139). Como advertía al final de su estudio Cano Aguilar (1998: 140), “algunos procesos acabaron triunfando en castellano porque también eran las formas propias de los otros dialectos”. Además, Cano Aguilar (1998: 130) cita muchos casos en los que el castellano no llevaba la iniciativa como, por ejemplo, la evolución /mb/ > /m/ que se había propagado desde el Este, o las palatalizaciones de los grupos consonánticos /pl-/ , /cl-/ , /fl-/ propias, en primer lugar, del Oeste.

En el caso de los romances iberrománicos no se debe olvidar la influencia del factor época / tiempo ya que la romanización de la Península fue muy temprana y se llevó a cabo entre los años 218 y 19 a. C. De hecho, fue la primera conquista romana, salvo Sicilia, Cerdeña y Córcega que fueron ocupadas a mediados del siglo III a. C. (cfr. Cano Aguilar, 1988: 31). Para comparar, las romanizaciones del norte de Italia y del sur de Galia empiezan en el siglo II a. C., las del resto de Galia y de la Dacia comienzan en los siglos I a. C. y II d. C., respectivamente (cfr. Penny, 1993: 8). En la Península, salvo el noroeste, los puntos más importantes estaban bajo el control de los romanos ya a principios del siglo II a. C. Esto significa que entre las romanizaciones de la Península Ibérica y de la Dacia hay por lo menos 300 años de diferencia. Sin embargo, las coincidencias léxicas entre los romances peninsulares y el rumano podrían sugerir que el factor época / tiempo no fue, a lo mejor, el más decisivo. Por otro lado, es evidente que los romances hispánicos conservaron ciertos rasgos del latín de los siglos III y II a. C. como, por ejemplo, las formas preclásicas *cova* > esp. *cueva*, port. *cova* (cfr. fr. *cave* del lat. clásico *cava*) o el sentido preclásico de los verbos esp. y port. *querer* que en la época clásica adquirió el significado de “buscar” (véase, a este respecto, por ejemplo, Penny, 1993: 8 o Pawlik, 2015: 22).

Por fin, algunos rasgos particulares de los romances peninsulares se tratan de explicar, a veces, a través de la posible influencia suritálica, en concreto de la del osco y umbro (Menéndez Pidal, 1960). Entre las influencias de estos últimos se suelen mencionar evoluciones tales como /mb/ > /mm/ > /m/ y /nd/ > /nn/ > /n/ o lat. dial. *daxare (*d* del osco) > esp. *dejar*, gall., port., cat. *deixar*, sic., sard. *dassari*, a diferencia del fr. *laisser* e it. *lasciare* < lat. *laxare* (cfr. Penny, 1993: 10). Se trata de un factor sociolingüístico que se refiere en este caso al origen de los colonizadores. Sin embargo, no hay un acuerdo general sobre esta propuesta (véase, a este respecto Rodríguez-Pantoja, 2004: 112).

En resumen, en los estudios lingüísticos dedicados a las lenguas románicas se distinguen tres tipos de factores que deciden sobre el carácter arcaico o innovador de una lengua:

DLACZEGO WENUS SPRZYJAŁA
PORTUGALCZYKOM?
O ROLI RZYMSKIEGO ANTYKU
W TRAKTACIE *KWIATY HISZPANII*,
WSPANIAŁOŚCI PORTUGALII (1631)
ANTÓNIA DE SOUSA DE MACEDO

Anna Działak-Szubińska*

Abstract. The article brings forth an analysis of the antiquity-evoking themes displayed by the seventeenth-century treatise *Flores de España, excelencias de Portugal* (1631) by António de Sousa de Macedo (1608–1682). The author tellingly acknowledges the Roman heritage of the Iberian Peninsula, a fact that becomes intimately entwined with the patriotic narration of the origins of the nation. Antiquity is seen as the source of national pride and a handy weapon to protect anything Portuguese when the Iberian Union (1581–1640), which brought together Portugal and Spain, was in decline.

Keywords: António de Sousa de Macedo, *Flores de España, excelencias de Portugal*, Iberian Union, Antiquity, Roman heritage.

Słowa kluczowe: António de Sousa de Macedo, *Flores de España, excelencias de Portugal*, unia iberyjska, antyk, rzymskie dziedzictwo.

---

* Uniwersytet Warszawski, Wydział Neofilologii, Instytut Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich, ul. Oboźna 8, 00-332 Warszawa, anna.dzialak@hotmail.com.

Traktat *Kwiaty Hiszpanii, wspaniałości Portugalii* (*Flores de España, excelencias de Portugal*) António de Sousa de Macedo (1606–1682), portugalskiego pisarza i dyplomaty, został po raz pierwszy wydany drukiem w 1631 roku w Lizbonie. Spośród wielu funkcjonalnych aspektów traktatu na szczególną uwagę zasługują obecne w nim odwołania do tradycji antycznej. To właśnie one będą przedmiotem analizy w artykule. Odniesienia te, jak wykazę, nie tylko stanowią erudycyjny ozdobnik, lecz także wpisują się w szerszą estetykę europejską. Są także ściśle powiązane z ówczesną sytuacją polityczną Portugalii.

Utwór został wydany w schyłkowym okresie rządów dynastii habsburskiej w Portugalii. Habsburgowie zasiedli na portugalskim tronie w 1581 roku po wygaśnięciu rodzimej dynastii Avis. Unia personalna z czasem stała się dla Portugalczyków politycznie i gospodarczo niewygodna, a Portugalia została wciągnięta wbrew swoim interesom w konflikty zbrojne (np. konflikt w Niderlandach). W następstwie działań grupy spiskowców związek Portugalii z Hiszpanią został zerwany w 1640 roku, a królem Portugalii ogłoszono Jana IV, który dał początek dynastii Bragança (szerzej np. Saraiva, 2000: 205–230; Działak-Szubińska, 2015: 2–3).

Stosunkowo obszerna (252 karty, 24 rozdziały) praca *Kwiaty Hiszpanii, wspaniałości Portugalii* poświęcona jest szeroko pojętej pochwalie Portugalii, przedstawionej jako kluczowy region Półwyspu Iberyjskiego. Duża jest także różnorodność tematyczna pracy. António de Sousa de Macedo pisze o historii, polityce, kulturze, geografii, przyprawiając wszystko szczyptą narodowej megalomanii.

Odwołania do tradycji antycznej widać w dziele Antóniego de Sousa de Macedo na wielu poziomach. Są one związane z profilem wykształcenia odebranego przez autora, który w wieku szesnastu lat rozpoczął studia na Uniwersytecie w Coimbrze – najstarszej portugalskiej uczelni (szczegółowe informacje o biografii autora por. da Costa de Sousa de Macedo 2003: XIII)¹. Obecność sta-

---

¹ Erudycja pisarza zasługuje na szczególne uznanie ze względu na to, że w momencie powstania pracy miał on zaledwie dwadzieścia dwa lata. Autor nie zapomina o tym wspomnieć między innymi

rożytnych nawiązań na poziomie konceptów oraz inspiracji jest także związana z rolą antyku w nowożytnej (i nie tylko) Europie. Na jego szczególne miejsce w świecie literacko-intelektualnym zwracali uwagę cenieni polscy badacze, tacy jak Juliusz Domański (2009), Tadeusz Sinko (1988) czy Tadeusz Bieńkowski (1976, 1990: 30–39).

W przypadku omawianego tu traktatu klasyczne są: układ pracy, zaplecze retoryczne i sposób argumentacji, a także odniesienia literacko-kulturowo-historyczne, w tym zarówno odsyłacze bibliograficzne, jak i topiczne *imaginarium*. Klasyczne jest zatem również postrzeganie Półwyspu Iberyjskiego. Hiszpania to dla Antóniego de Sousa de Macedo wszystkie ziemie iberyjskie.

Zostawiając z boku kwestie techniczne, w artykule skupię się przede wszystkim na tym, jak de Sousa de Macedo operuje tematyką rzymską. Kategorie, które chciałabym wyróżnić w omawianym tu traktacie, są w tych ramach następujące: argumentacja z powołaniem się na autorów rzymskich, paralele szkicowane między Portugalczykami i Rzymianami, przywołanie rzymskich autorów wypowiadających się o mieszkańcach Portugalii, Portugalczycy przedstawieni w swoich kontaktach z Rzymianami oraz elementy rzymskiego dziedzictwa przedstawione w kontekście iberyjskim. Jak zobaczymy, wykorzystanie tych kategorii odbywa się na kilku płaszczyznach. Jednak w wielu przypadkach służy uwzniośleniu Portugalczyków.

Nadmieńmy także, że zastosowanie wątków antycznych jest zbieżne z obserwacjami przytoczonych wcześniej polskich badaczy. Mianowicie, jak zauważyli Bieńkowski (1976: 170–178; 1990: 30–39) i Sinko (1988), antyk jest dla europejskich autorów źródłem przykładów, cytatów, zapożyczeń, motywów, choć w przypadku literatury barokowej stają się one często, jak pisze Bieńkowski, „ornamentyką stylistyczną” (Bieńkowski, 1990:

---

w prologu skierowanym do króla. Pisze w nim o „kwiatach Hiszpanii i kwiecie swych dwudziestu dwóch lat” (de Sousa de Macedo, 1631). Na młody wiek autora zwracają uwagę także cenzorzy (*ibidem*).

38). Przyjrzymy się zatem, jak z tego instrumentarium korzysta António de Sousa de Macedo w traktacie *Kwiaty Hiszpanii, wspaniałości Portugalii*.

Powoływanie się na autorytet innych pisarzy stanowi jedno z ulubionych narzędzi argumentacyjnych Antónia de Sousa de Macedo. W niektórych przypadkach takie dowodzenie jest tożsame z argumentem z autorytetu. Odniesienia do poważanych twórców wynikają bowiem, jak już wspomniałam, z zaplecza intelektualnego autora. De Sousa de Macedo chętnie czerpie ze skarbnicy antycznych mądrości. Odnosi się do Cycerona, Horacego, Owidiusza, Pliniusza Młodszeo, Platona, Plutarcha, Strabona, Tacyta, Wergiliusza. Niekiedy cytuje ich bezpośrednio, opatrując przypisem bibliograficznym, czasami nawiązuje jedynie do ich myśli. Cytowane fragmenty dzieł twórców rzymskich czy greckich nie zawsze są związane z Portugalią. Autor po prostu przytacza klasyczne wykładnie, na przykład odwołuje się do poglądów, uwag czy sądów Cycerona o mowie ojczyściej (de Sousa de Macedo, 1631: 234v)², Horacego o bogactwie [19v], Seneki o obżarstwie [229v] czy Tacyta o obowiązkach rządzących [1v]. Odwołania te są erudycyjne i nie można wykluczyć, że zostały zaczerpnięte z innych prac³. Niemniej, przydają one dziełu wiarygodności, tworzą wrażenie rzetelności pracy badawczej, a wygłoszonym sądom przypisują wartość niepodważalnej prawdy. Co więcej, uwagi te są bezpośrednio związane z tematami poruszonymi w pracy. Stanowią zatem wsparcie argumentacyjne. Równocześnie trzeba odnotować, że taką samą wartość mają cytaty pochodzące z dzieł średniowiecznych i nowożytnych.

W traktacie znajdziemy też pozytywne opisy ziemi portugalskiej i jej mieszkańców cytowane pośrednio lub bezpośrednio za autorami klasycznymi – greckimi oraz rzymskimi. I tak na przykład António de Sousa de Macedo cytuje pochwały rzeki Tag

---

2 Wszystkie cytaty z dzieła de Sousa de Macedo pochodzą z tego samego wydania z 1631 r. i są lokalizowane cyframi w nawiasach kwadratowych.

3 O ekscerpowaniu, florilegiach, sentencjach i erudycji humanistycznej por. Pawlak, 2012.